

УДК 027.7:004

Бібліотека в електронно-освітньому інформаційному середовищі вищого навчального закладу

Надія Пасмор,
кандидат педагогічних наук,
директор бібліотеки,
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
jur_libr@mail.ru

Впровадження інновацій та інформаційних технологій у бібліотечну діяльність

Нині як в Україні, так і за кордоном, впровадження сучасних інформаційних технологій (ІТ) в освітню та бібліотечну практику є запорукою забезпечення нового рівня інформаційної підтримки навчальної, наукової діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ): ефективного ведення бібліотечних фондів, формування сучасних електронних ресурсів, розширення мультимедійних освітніх комунікацій, якісного інформаційного обслуговування викладачів, студентів та, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності вищів.

Аналіз й узагальнення теоретико-практичних здобутків освітніх технологій, бібліотекознавства, інформатики за останні роки доводить, що індустріальне суспільство швидко трансформується на інформаційне, а Інтернет виступає основним становим «хребтом» у процесах поставки інформації і знань. Зміни в інформаційно-комунікаційній, освітній, бібліотечній сферах є незворотними, подальший їх розвиток сфокусовано на інноваціях, які зорієнтовані:

— на інформатизацію та медіатизацію університетів;

- базову комп'ютеризацію, автоматизацію всіх бібліотечних процесів — від комплектування фонду, його обробки, класифікації книг, списання застарілої літератури, складання актів до інформатизації обслуговування читачів;
- створення інформаційних порталів, у тому числі предметних;
- формування повнотекстових електронних масивів наукової та освітньої інформації, зокрема створення електронних бібліотек (ЕБ);
- надання цифрових бібліотечних сервісів (Librarian-service);
- розробку й використання мультимедійної технології як основи для розвитку дистанційного навчання;
- надання користувачам вільного доступу до локальних мереж з використанням засобів обчислювальної техніки (Інтернет, сканування, ведення читачького профілю та ін.). Вищезазначені напрями впровадження інновацій та інформаційних технологій не можуть бути панацеєю для всіх вищів, але вважаються традиційними стратегічними програмами як освітньої, так і бібліотечної діяльності. Тому без врахуван-

ня передових тенденцій оновлення всієї системи інформаційного і бібліотечного забезпечення неможливе вирішення проблем ефективності та конкурентоспроможності національної освіти, інноваційного розвитку науково-педагогічної діяльності, переходу до принципів і форм відкритої освіти, що базуються на кращих зразках використання комп'ютерних програм та інформаційних систем управління освітнім процесом. Більш широкого розповсюдження у ВНЗ набула технологія електронної освіти (e-learning), яка заснована на застосуванні hi-tech і включає: методику мультимедійного off-line і on-line навчання; навчально-методичне забезпечення навчального процесу інформацією на електронних носіях, що дає змогу використовувати аудіо- і відеосупровід, медіакомунікації в освітньому просторі.

Зазначимо, бібліотека як фундаментальна частина ВНЗ не може не змінюватися і не відповідати підвищеним за обсягом і якісно новим за характером запитам вишів у частині інноваційного забезпечення інформацією, організації обслуговування всіх учасників навчально-наукової діяльності. Нині накопичено значний досвід в інформаційному забезпеченні сучасних потреб освіти і науки, які прагнуть до відкритого доступу до наукових комунікацій університетських репозитаріїв (електронних архівів). Це дає можливість самоархівування науковцями вузу власних праць, залучення студентської молоді до участі у формуванні ресурсів інформаційних порталів тощо. Враховуючи наведені тенденції, наукова бібліотека Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (НБ НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого») впродовж останніх років активно веде роботу з впровадження сучасних інформаційних технологій у свою діяльність, спрямовану на формування електронно-освітнього інформаційного середовища (ЕОІС) університету, створення найсучасніших інформаційних ресурсів,

адаптованих до глобальних завдань застосування найпрогресивніших технологій освітньої діяльності.

Проектування ЕОІС НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» спирається на збір експертної інформації і моніторинг існуючих електронних продуктів, ресурсів, технологій навчального процесу та наукової роботи. Це певним чином дозволяє прогнозувати варіанти майбутнього стану та еволюції освітньої діяльності, заснованої на запровадженні ІТ-технологій, телекомунікаційних й інформаційних комп'ютерних систем у національних та міжнародних проектах.

Основою структурно-функціонального і змістового наповнення електронно-освітнього інформаційного середовища виступає автоматизований бібліотечний комплекс (АБК) університету, розроблений ще у 1999 р. на базі інформаційної бібліотечної системи ПП САБ. Завдяки цій програмі створено електронний каталог, у повному обсязі використовуються інформаційно-наукові можливості бібліотечного веб-сайта, формується багатоаспектна база повнотекстових документів тощо. У 2010 році НБ розпочала працювати у новій автоматизованій інтегрованій бібліотечно-інформаційній системі «ІРБІС-64» (Росія) на основі застосування і активного використання АРМів: «Адміністратор», «Каталогізатор», «Комплектатор», «Книговидача», «Книгозабезпечення», Web-ІРБІС для представлення ЕК у мережі Інтернет. Крім того, придбано програмне забезпечення для роботи з повнотекстовою базою даних ІРБІС-64, що дає можливості не тільки формувати бази даних повнотекстових документів, а й забезпечувати ефективний пошук за різними параметрами по текстових документах, гарантує користувачам оперативний доступ до власних інформаційних ресурсів, електронних колекцій в локальній мережі, Інтернет чи на CD/DVD. Впровадження даного модуля, сподіваємося, дозволить якнайшвидше вирішити першочергове завдання університету — створення елек-

тронної бібліотечної системи (ЕБС). За умов єдності цілей побудови модерного інформаційного середовища вузу ЕБС стане багатогранною інфраструктурою, яка, у свою чергу, відповідатиме національним і світовим тенденціям інтелектуалізації суспільства, заснованого на знаннях [2].

Автоматизований бібліотечний комплекс університету поєднує 100 АРМ бібліотечних фахівців і користувачів, у т.ч. у віддалених читальних залах НБ та навчальних корпусів вузу. Цілісно й комплексно охоплені автоматизацією майже всі процеси, що оптимізує роботу як бібліотекарів, так і читачів, в інформаційному просторі університету. Успішно вирішені завдання конвертації наявної інформації електронного каталогу (ЕК) із автоматизованої бібліотечної системи ПП САБ в ІРБІС-64. Сьогодні електронний каталог НБ майже 100 % відображає дійсний стан фонду (1 млн 400 тис. прим. видань) і доступний читачеві в локальній мережі університету.

Недаремно одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки та інших підрозділів вузу, за пропозицією ректора НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» В. Я. Тація, визначено формування електронної бібліотеки (ЕБ), переваги якої очевидні. По-перше, створення і розвиток ЕБ виступають одним із способів підвищення якості інформаційного обслуговування, забезпечення доступу до навчальної і наукової інформації, надійності і компактності зберігання інформаційних масивів (у порівнянні з друкованою), а по-друге, гарантують можливість оперативного розповсюдження необхідної інформації (знань) і широкого їх використання. З огляду на масштаби проекту зі створення ЕБ, складності і глобальності завдань, в університеті розроблено стратегічний план – форсайт (передбачення) впровадження новітніх технологій у процес розвитку електронно-освітнього середовища, формування електронної бібліотеки як потужної інформаційної системи, що забезпечує інтеграцію інфоресурсів і ефективну їх навігацію.

Форсайт-проект НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» передбачено активізувати наступні процеси:

1. Створення і забезпечення доступу до електронних копій раритетних видань.

Фонд рідкісних і цінних видань НБ НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» має велику історичну, культурно-освітню, наукову і матеріальну цінність. Зібраний за більш ніж двохсотрічний період існування вузу, він є найціннішою духовною скарбницею, складає понад 45 тис. унікальних видань історико-правової тематики XVIII початку XIX ст. Загальноприйняті світові норми збереження раритетних видань передбачають формування окремих електронних колекцій через використання сучасних технологій сканування, застосування сканерів різних форматів, фотоапаратів, відеокамер тощо. Пріоритетними напрямками оцифровування рідкісних видань визначені такі:

- Представники харківської правової школи.
- Кращі підручники з права XVIII–XIX ст.
- Золоті сторінки світової правової думки.

За підтримки ректора університету В. Я. Тація на цей час разом із Центром інформаційних технологій (ЦІТ) вузу оцифровано понад 4 тис. книг, що становить більше ніж 1 687000 сторінок. Технологічно ці електронні копії раритетних видань завантажені на сервер ЦІТ до електронного каталогу бібліотеки (рис.1). Створена е-копія може бути переглянута на спеціальному сайті за адресою: <http://oldlib.nulau.org.us>[4].

2. Оцифровування наукових праць вчених університету, класиків юридичної науки і освіти (як сучасників, так і правознавців XIX — початку XX ст.).

Робота проводиться як іміджевий проект, підготовлено два повнотекстових електронних зібрання творів — електронні колекції відомих правознавців Харківської наукової школи М. І. Палієнка та В. М. Гордона (200 одиниць зберігання). Унікальність ресурсу в тому, що він

містить не тільки повне зібрання творів відомих юристів, а й їх наукові статті та біографічні довідки. З часом це електронне зібрання буде розміщене в електронному архіві-репозитарії НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» eNULAIR як ресурс відкритого доступу.

3. Розробка разом із кафедрами університету проблемно-орієнтованих предметних банків знань (ПОПБЗ) та електронних навчальних комплексів (ЕНК).

Ресурс, зорієнтований на поглиблене вивчення окремих навчальних тем чи дисциплін, що викладаються у вузі, має доступну легку структуру, гнучку та зручну систему посилань до глав підручників, навчально-методичних посібників, понятійного апарату, кодексів, матеріалів судової практики, законодавчих актів тощо. ПОПБЗ та ЕНК, на думку розробників і користувачів, стане механізмом розвитку електронного навчання і отримання необхідних знань. Доступ до цих ресурсів студенти матимуть через локальну мережу університету, а також в Інтернеті через спеціальний логін і пароль. Додамо, що за необхідності може бути проведена процедура створення електронної порта-

бельної (переносної) версії подібних комплексів або інших проблемно-орієнтованих ресурсів для їх збереження на електронному носії. У цьому випадку носії навчально-методичних та інших матеріалів додатково обробляються і зберігаються в одному з популярних форматів [4].

4. Формування медіафайлів повних текстів матеріалів судової практики.

Вивчення судової практики та різноманітних справ є важливим аспектом поглиблення знань студентів — майбутніх правознавців. Тому під керівництвом відповідних кафедр відбувається розробка і створення електронних копій матеріалів, у роботі задіяні бібліотекарі, викладачі, студенти-волонтери. Структурою медіафайла передбачені фрагменти аудіо- і відеосупроводу (наприклад, засідання суду).

5. Створення повнотекстової бази збірників наукових праць та фахових журналів правової галузі.

Періодичні видання, збірники матеріалів наукових конференцій стали тією частиною фонду НБ НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» (57 тис. одиниць

Центр інформаційних технологій

**Бібліотека електронних копій
Раритетних видань**

створюється за ініціативи ректора Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Тація Василя Яковича

Бібліотека електронних копій раритетних видань налічує:

книжок — 4284

сторінок — 1687392

Перейти до каталогу раритетних видань

Рис. 1. Головна сторінка бібліотеки електронних копій раритетних видань

зберігання), яка найбільш затребувана читачами нашої бібліотеки. З урахуванням сказаного, зрозуміло, що логічним продовженням робіт зі створення електронних копій колекцій журналів і наукових збірників стало їх оцифрування на базі нового робочого об'єднання — сектора страхового копіювання бібліотеки. Після повної обробки і розпізнання прийнято рішення про представлення в інформаційній бібліотечній системі тільки найбільш інформативних фрагментів окремих видань: анотацій, передмов, змістів та ін. Доля цих фрагментів складає 5–10 % від загального обсягу журналу або збірника. Такий досвід мають також інші бібліотеки, зокрема ще у 2009 р. науковою педагогічною бібліотекою імені К. Д. Ушинського (Росія) відкрито новий проект «Бібліонавігація». Фактично, мова йде про створення мережевої електронної бібліотеки, наповненої фрагментами видань у формі, що допускає широкі функціональні можливості. Ця система комплектується з ЕК для інтеграції у бібліотечну технологію і спільного вирішення регламентних завдань, а також актуальних для користувачів [1].

6. Розробка і підготовка електронних показників, бібліографічних посібників.

Оскільки періодичні видання, що зберігаються у фондах НБ НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», — найбагатше документальне джерело (1812–2012 рр.), їх можна вже зараз віднести до числа друкованих пам'яток, тому вчасно розпочалася робота над зведеним бібліографічним посібником «Періодичні видання у фондах наукової бібліотеки Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»». Хронологічні рамки окреслені 1812–2012 роками. Аналогом бібліографічного посібника став електронний ресурс «Зведений анотований каталог періодичних видань», який також будується на основі фрагментарної оцифровки окремих частин найінформативніших, найактуальніших журналів і газет правової галузі та доступний усім бажаючим в Інтернеті.

Сказане є свідченням того, що, завдяки використанню новітніх інформаційних технологій, засобів мультимедійного оформлення ресурсів, розширенню семантичної складової електронного документа, значно збільшуються можливості ефективності інформаційного пошуку. Як наслідок, підвищується якість обслуговування користувачів, поглиблюється інформативність цифрового контенту через надання додаткових суттєвих наочних відомостей про видання; створюється зручна платформа для розвитку аналітичних засобів опрацювання матеріалу та отримання бажаних результатів у наукових та навчальних цілях.

Нині можна вести мову про актуальність мультимедійних технологій, стійку тенденцію до створення повнотекстових масивів, якнайчастішого використання електронних галузевих бібліотек. Це дає підстави стверджувати про можливість підвищення інтенсивності і ефективності науково-освітньої діяльності. У світі постійно збільшується число інформаційних систем, формуються різноманітні ЕБ, відкриті для широкого мережевого доступу користувачам. Із досвіду знаємо, що спектр учасників цих робіт досить різний: від окремих ентузіастів до об'єднань університетів, дослідних центрів бібліотек і великих фірм. У багатьох країнах відкриті спеціальні програми (США, Германия, Японія, Росія, Україна тощо), бюджет кожної з яких становить від десятків до сотень мільйонів доларів. Відомо також, що за кордоном витрати на переведення видання в електронний вигляд беруть на себе великі державні бібліотеки. Наприклад, у державах Скандинавії у національних бібліотек є право оцифровувати будь-які матеріали без дозволу автора. При цьому читач бере на себе обов'язок не використовувати його ні для яких інших цілей, крім наукових, культурних або освітніх. У Росії вже декілька років намагаються вирішити проблему розвитку вузівських електронних бібліотек на основі прямих договорів із правовласниками навчальної і навчально-

методичної літератури, створення єдиного вікна доступу до освітніх ресурсів.

Нині все більша кількість представників наукового співтовариства визнає, що обмеження наукових публікацій, пов'язані із законодавством про авторські права, намагання видавництва із відомих причин перешкоджати вільній публікації наукової інформації в електронному середовищі має негативні наслідки. В останні роки сформувався міжнародний рух Open Access — «Відкритий доступ». Акція поєднує видавців наукових публікацій в Інтернеті, безкоштовних для кінцевого користувача, постійно виходять огляди Open Access [Peter Suber Open Access Overview, www.earlham.edu/peters/fos/overview.htm]. У Великобританії уряд зобов'язав учасників усіх досліджень, що виконуються за рахунок державного фінансування, розміщувати їх вільно в Інтернеті, в системі архівних репозитаріїв для вільного доступу. У законодавстві РФ поправкою до Закону про бібліотечну справу дозволено створювати електронні копії будь-яких книг через два роки після їх надходження до фонду, що забезпечить доступ студентів до таких ресурсів і сприятиме вирішенню проблеми вузівських електронних бібліотек.

Слід також підтримати ініціативу нашої держави, яка не стоїть осторонь від глобальних процесів створення мережі електронних ресурсів для науки і освіти. В Україні набирає обертів Державна цільова національно-культурна програма запровадження єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека — XXI», метою якої є підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, що зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах на засадах взаємодії, співпраці у консолідованому формуванні глобального інформаційного електронного контенту та забезпечення у перспективі доступу до матеріалів, які становлять історичну й культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти. Акцентуємо увагу на активному просу-

ванні ще одного проекту «Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України», який, по суті, став відгуком на будапештську ініціативу відкритого доступу (2002). Зазначимо динаміку зростання учасників цього проекту з перших трьох у 2009 до 17 у 2011 році, основним лейтмотивом об'єднання бібліотек вищих навчальних закладів, національних бібліотек та інших організацій України стало забезпечення доступу до світової наукової інформації та знань, створення власних академічних ресурсів, електронних архівів-репозитаріїв, що суттєво прискорюватиме інтеграцію української науки та бібліотечної практики у світову наукову комунікацію.

Вищесказане ще раз підтверджує важливість, глобальність завдань і відповідальність вишів і накових бібліотек за необхідність найповнішого включення в об'єднуючі процеси створення власних електронних ресурсів, цифрових бібліотек, автоматизованих комплексів. Вони повинні стати важливими складовими єдиної цілісної, інтерактивної інфосистеми освітнього, наукового електронного простору країни. Розробка та ефективне використання електронних ресурсів в університетах України гарантує системну інформаційну і методичну підтримку освітньої і наукової діяльності у ВНЗ, дає наочне представлення образу можливих альтернатив розвитку повноцінного забезпечення суб'єктів освітньо-наукової діяльності інформацією і знаннями.

Таким чином, поступове, довгострокове, цілеспрямоване втілення технологій створення сучасного електронно-освітнього інфосередовища НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» можливе за умов будівництва суперсучасного архітектурно-будівельного комплексу з бібліотечним ресурс-центром. Він має стати єдиним, об'єднаним галузевим структурно-функціональним інформаційним середовищем університету, базуватиметься на прогресивних технологічних і системно-про-

грамних модернах і буде розрахований на 4 млн видань. Нині не існує аналогів такого комплексу у Східній Європі. Навіть архітектурна частина будівлі бібліотечно-ресурс-центру сприятиме підвищенню можливостей суттєво покращити освітню комунікацію та інформаційне забезпечення процесу науки і навчання. Багатопверхова споруда з монолітним залізобетонним каркасом, загальна площа якої понад 11 500 м², розміщує бібліотеку — близько 4 000 м². Проектом передбачені спеціальні безбар'єрні будівельно-монтажні блоки для вільного переміщення людей з обмеженими можливостями тощо. В університетському форсайт-проекті надано увагу питанням оптимального розміщення універсального фонду та електронних документів. У бібліотечному ресурсному комплексі акумулюватимуться унікальні артефакти, раритетні книги, вітчизняні та зарубіжні традиційні й електронні видання з орієнтацією на найвищі національні, міжнародні стандарти вищої освіти. Такий підхід є основою бібліотеки майбутнього, відбиває тенденцію трансформації класичної бібліотеки на сучасний ресурсний центр: передбачено створення 300–400 комп'ютеризованих читацьких місць, обладнаних сучасною технікою, сканерами, принтерами, Інтернет-комунікаційними мережами та on-line блогами і спеціальними скляними кабінами для занять, навчальних дискусій, комунікацій між студентами і викладачами кафедр, деканатами, можливість працювати з електронними освітніми і науковими ресурсами країни та світу тощо [3].

Результати порівняльного аналізу провідних світових бібліотек і навчальних ресурсних центрів за категоріями «національна бібліотека», «публічна бібліотека» та «універсальна бібліотека» показали оригінальність, унікальність та універсальність майбутнього бібліотечного ресурс-центру як модернового інформаційно-освітнього середовища НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого».

Отже, орієнтація вищів і бібліотек на інноваційний розвиток стає нагальною не-

обхідністю, оскільки цілі і зміст діяльності ВНЗ закономірно відображають відповідні трансформації в політичній, економічній, соціальній і культурній сферах розвитку суспільства. Проектування і створення електронно-освітнього інфосередовища виступає інноваційним інструментом консолідованого стратегічного управління ВНЗ, взаємообміну знаннями, зумовлює якість та новатику в освіті. Тому серед першочергових завдань освітньої і бібліотечної діяльності слід визнати такі: а) сприяння запровадженню електронного дистанційного навчання; б) підтримка розвитку розгалуженої системи формальної і неформальної освіти; в) участь у корпоративних національних і міжнародних проєктах; г) урізноманітнення електронного середовища навчальної діяльності тощо.

Наголосимо, що у дискретному інформаційно-освітньому середовищі наукова бібліотека виступає невід'ємною частиною інноваційної освітньої діяльності і зорієнтована на консолідацію, корпоратизацію та глобальну інтеграцію вищих навчальних закладів до європейського та світового простору.

Література

1. Андрианова, А. А. Электронные библиотеки для образования [Электронный ресурс] / А. А. Андрианова, Т. С. Макарова // Информационные технологии и телекоммуникации в образовании и науке : междунар. науч. конф. (IT&T ES'2008) : секция, 2. Электронные образовательные ресурсы. — Режим доступа : http://www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&d=light&id_sec=248&id_thesis=8246. — Загл. с экрана.
2. Лиссабонская декларация Университеты Европы после 2010 года: многообразие при единстве целей [Электронный ресурс] ; Брюссель, 17 апр. 2007 г. / Европ. ассоц. ун-тов. — Режим доступа : http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/

Publications/Lisbon_Declaration.pdf. —
Загл. с екрана.

3. *Модерн-архітектура* інформаційного освітнього середовища (форсайт-проект Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого) : XIII міжнар. вист. навч. закл. «Сучасна освіта в Україні», м. Київ (24–26 лют. 2010 р.) / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; [уклад. : В. Я. Тацій, В. В. Комаров, І. К. Прищеп, Н. П. Пасмор]. — Харків, 2010. — 27 с.

4. *Центр* інформаційних технологій як технологічна база бібліотеки електронних копій раритетних видань / В. Я. Тацій, С. М. Іванов, В. В. Карасюк, С. В. Глинянський // Питання вдосконалення діяльності відділів рідкісних книг бібліотек в інформаційному забезпеченні науково-освітнього процесу : матеріали виступів учасн. «круглого столу» (м. Харків, 29 берез. 2012 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Харків, 2012. — С. 3–7.

08.10.2012

Уважаемые коллеги !
В Каталоге подписных изданий Украины
наш индекс — 22863